

'De ældre' – sproget bag kategoriseringen af ældre voksne

I den aktuelle debat om corona-situationen fremhæves 'de ældre' ofte som en særlig gruppe. Men måske er der grund til at være varsom med sprogbruget.

Ældreministeriet blev oprindelig oprettet i 2016 som et helt nyt selvstændigt ministerium under Lars Løkke-regeringen. Med dannelsen af den socialdemokratiske regering i 2019 blev det lagt under sundhedsministerens ressort. I januar 2021 blev det såkaldte "ældreministerium" så endnu en gang lagt under et nyt ressortministerium, da det blev lagt sammen med socialministeriet.

Flytteriet udstiller det problematiske ved, at ressortområdet ikke benævnes ud fra sagsområdet, som det er kendt fra udlandet og herhjemme fx i Københavns Kommune, hvor man har en 'sundheds- og omsorgsborgmester'. Det er logisk at operere med et 'børneministerium', for 'børn' udgør i forhold til 'ældre' en mere veldefineret gruppe. Alle børn er under opdragelse og modtager undervisning. Men ældre borgere har ikke andet tilfælles end alderen. Der er ikke nogen 'børnesag', der har skabt kategorien 'børn'. Anderledes er det med 'de ældre'. Det forekommer ulogisk at operere med et 'ældreministerium', at benævne ressortområdet ud fra alderen på omsorgsydelsernes målgruppe, når flertallet af landets ældre borgere ikke er brugere af pågældende omsorgsydelser.

Forklaringen kan ligge i den betydning, som betegnelsen 'ældre' har haft de sidste 30-40 år – i politik, i medierne og blandt interessenter på 'ældreområdet'. Det er faktisk en længere historie, som jeg synes ville være et passende tema for dansk gerontologi her i 75-året for etableringen af DGS.

Ser man på 'gerontologi' som begreb og fagfelt, defineres det ofte

som et felt, der drejer sig om *aldring*; aldring som processer og forandringer over tid, både biologisk, psykologisk og sociologisk/økonomisk. Men måske er gerontologien i dag kommet til at beskæftige sig mindre med aldringsprocesser og mere med beskrivelser af ældre individer som gruppe, ikke mindst personer med behov for omsorg og pleje. 'Alderdomsforskning' fylder mere end 'aldringsforskning'.

Traditionen bag den forskning, der bruger kronologisk alder som inklusionskriterium, kan føres tilbage til den belgiske statistiker Adolphe Quetelet, grundlæggeren af biostatistikken. På en måde 'opfandt' han alderdommen som statistisk fænomen ved at definere 60-årsalderen som alderdommens begyndelse. I min disputats "Da alderen blev en diagnose" (Kirk, 1995) har jeg nærmere gjort rede for, hvordan Quetelets biostatistiske overvejelser i 1830'erne fik betydning for efterfølgende beskrivelser og analyser af kliniske og plejemæssige problemstillinger i lægelitteraturen.

Alderskriterier til afgrænsning af ældre borgere som særlig befolkningsgruppe i samfundet fik betydning ved indførelsen af alderdomsforsørgelse og pensioner ved 1800-tallets slutning og begyndelsen af 1900-tallet. Den danske lov om alderdomsforsørgelse fra 1891 havde således 60 år som alderskriterium, men i andre lande, fx Tyskland, valgtes 70 år som aldersgrænse.

Uanset valg af aldersgrænse betød indførelsen af alderskriterier en sproglig og begrebsmæssig udgrænsning af voksenbefolkningens ældre

individer, der implicit blev betragtet som borgere med behov for pleje og omsorg. Dette illustreres af datidens betegnelser for plejehjem og -hospitaller, fx 'Alderdomshjem', 'Alders-trøst' og 'De Gamles By'.

Alder som årsag til sygdom

Opfattelsen af, at alderen i sig selv kan forårsage og definere sygdom og svækkelse har været en overleveret forestilling i vores kulturhistorie siden oldtiden. Ifølge græske og romerske

læger og filosoffer mistede man med alderen en medfødt kvote af livskraft parallelt med tabet af ens medfødte varme og fugtighed.

Forestillingen om tab af livskraft holdt sig i live langt op i 1900-tallet, og

Henning Kirk

dr.med, speciallæge i samfunds-
medicin, tidligere leder af
Gerontologisk Institut. Forfatter,
konsulent og foredragsholder.

derfor blev det i den populære lægelitteratur frarådet ældre mennesker at bevæge sig for meget – man kunne i så fald risikere at opbruge for meget af den resterende livskvote. Anbefalinger om fysisk aktivitet til ældre individer dukkede først så småt frem i forbindelse med gymnastikbevægelserne i begyndelsen af 1900-tallet, og blev først til et vigtigt element i de universelle sundhedsråd fra 1980'erne.

At alderen i sig selv længe blev betragtet som sygdomsforklaring, vidner sprogbrugen om. I flere sygdomsdiagnoser indgik 'senil' som forklarende adjektiv, først og fremmest i relation til demenssygdommene. Demens i alderdommen blev således betegnet som 'senil demens', og det var først i forbindelse med genopdagelsen i 1970'erne af Alois Alzheimers betegnelse for demenssygdom, at der blev rejst tvivl om alderen som kausal faktor. Ældre patienter med demens fik nu diagnosen 'senil demens af Alzheimers type', men fra 1990'erne gled 'senil' ud af fagsproget. Den hyppigste demenssygdom hed fra da af blot Alzheimers demens. Der var tale om en selvstændig sygdomsenhed, og sygdommen var ikke forårsaget af alderdom. Udviklingen har siden fået et nyt perspektiv, idet incidensen af demenssygdom de sidste 10-20 år ifølge Nationalt Videnscenter for Demens er stagneret.

Der findes stadig diagnoser af typen 'senil-', fx senil katarakt og senile vorter, om end betegnelserne ligger i grænselandet mellem lægefaglige og populære diagnosebetegnelser.

'Ældre' som navneord

Samtidig med udfasningen af alder som kausal sygdomsårsag efter

1980'erne skete herhjemme en markant udvikling i sprogbrugen om aldring og alderdom (Kühlmann & Kirk, 2012). 'De ældre' opstod som en særlig og tiltagende vigtig kategori i samfundet. Pensionister blev italesat og 'markedsført' som en gruppe med påståede fælles interesser (ud over retten til folkepension). Dette kan tidsmæssigt placeres samtidig med, at Ensomme Gamles Værn (EGV) i 1986 stiftede Landsforeningen Ældre Sagen. Foreningens formål var ifølge formålsparagrafferne primært at 'virke for ældres sag', og derfor har det også siden været i foreningens interesse, at betegnelsen 'ældre' er blevet anvendt så hyppigt som muligt i medierne og i politiske diskussioner.

Men selv om mere end en million 65+-årige danskeres 'sag' vanskeligt kan sættes på én formel, blev der ikke mindst ved Ældre Sagens aktiviteter igangsat mange bestræbelser for i medierne og i politik at omtale 'de ældre' som en befolkningsgruppe eller -kategori med fælles behov og rettigheder (Pihl, 1994). 'De ældre' blev først og fremmest gjort til en rettighedsgruppe, og adjektivet 'ældre' blev i samfundsdebatten et mere og mere kategoriserende navneord, ligesom det i stigende grad indgik i nye ord og betegnelser, fx 'ældrepleje', som nu næsten helt har erstattet den faglige term 'omsorg og pleje'. Udviklingen illustreres også ved, at politikere og medier i dag typisk omtaler plejehjemsbeboere som 'de ældre på plejehjemmene'.

Det er selvfølgelig indiskutabelt, at langt de fleste plejehjemsbeboere er over 80 år. Men det er ikke alderen, men kronisk sygdom og nedsat funk-

tionsevne, der fører til plejehjemsbehov. Den konsekvente omtale af beboerne som 'de ældre' bidrager imidlertid til – ud over flere 'klik' til nøgleordet ældre – at fastholde befolkningen i den forældede opfattelse, at alderen i sig selv forårsager sygdom og svækkelse.

Ældrekategorien i en coronatid

Ældrekategorien og ældresproget fik i 2020 særligt perspektiv af to årsager:

For det første kom den faglige og folkelige debat om, hvorvidt 'ældre' udgør en særlig risikogruppe med hensyn til komplikationer ved corona.

For det andet udløste en kendt sag om plejesvigt i Aarhus Kommune endnu en gang diskussioner af typen 'hvordan er det dog, vi behandler vore ældre'.

Det er en tilbagevendende diskussion, om alder i sig selv udgør en selvstændig risikofaktor som sygdomsårsag. Denne diskussion kom for alvor frem i forbindelse med starten af coronaepidemien i 2020. Diskussionen medvirkede til, at 'de ældre' som særlig alderskategori blev cementeret i den offentlige bevidsthed. Ovenikøbet sanktioneret af Sundhedsstyrelsen. Dokumentation for, at alder udgør en selvstændig risikofaktor er imidlertid ikke overbevisende (Christiansen et al., 2020). Det viser sig typisk, at risikoen oftest kan forklares ved, at der med stigende alder hyppigere findes disponerende kroniske sygdomme, fx lunge- og kredsløbslidelser. Hvilket er det samme som at sige, at raske ældre individer i god fysisk form næppe har markant øget risiko for corona-kompikationer end raske yngre og midaldrende individer i god fysisk form.

Ældresproget fik som nævnt yderligere opblomstring i forbindelse med den meget omtalte sag om plejesvigt i Aarhus Kommune i sommeren 2020. Sagen drejede sig primært om et tilfælde af omsorgssvigt over for en demenslidende, dvs. et plejefagligt svigt ved demensomsorg. Men dette blev i medieomtalen til "svigt af æld-replejen".

Ud fra et fagligt synspunkt er det et problem, at 'demens' viger for 'ældre' som problemets fokusområde, fordi ældresproget gør problemstillingen upræcis. Plejesvigtet bør betragtes som et kommunikationssvigt mellem en demenslidende og plejepersonalet, ikke som et svigt af pleje af en hel gruppe individer defineret ud fra deres alder.

Sprog og værdier

Sprogbrugen er ikke værdifri. Sproget medvirker til at skabe den virkelighed, som det omtaler. Herunder hvordan politikere, borgere og sundhedspersonale forstår en problemstilling og dermed også, hvad der kan findes på af mulige løsninger til den. Dette gælder både i den specifikke demensplejesag fra sommeren 2020, men også de coronaepidemi-tiltag, der sættes i gang med den begrundelse, at alderen er en selvstændig risikofaktor. Hvordan påvirker det det almene syn på aldring og ældre, at vi her i landet har en "ældreminister" – at 'ældre' gøres til en kategori, der næsten én til én erstatter 'borgere med behov for pleje og omsorg'?

Det kunne være interessant, hvis forskning kunne afdække, hvordan det påvirker vores syn på aldring, når magtfulde interesser i samfundet

ønsker at kategorisere ældre borgere som en særlig gruppe med påståede fælles behov. For når alderen fortsat af mange betragtes som primær kausal faktor i sygdomsudvikling, kunne det tænkes at virke negativt på incitamentet til forebyggelse. Et godt eksempel er demens. Det er tankevækkende, at de første videnskabelige artikler om faldende incidens af demenssygdomme (i Holland) allerede var fremme få år efter årtusindeskiftet (Livingston et al., 2020). Og selv om Det Nationale Videnscenter for Demens nu kan påvise, at der også herhjemme er faldende incidenstal (jf. Jørgensen, 2021), er der fortsat overraskende mange politikere og journalister, der ikke er blevet opmærksomme på udviklingen.

Det kunne med andre ord være et vigtigt forskningsspørgsmål at få belyst, hvorfor alder stadig ses som en altafgørende faktor for kognitive funktioner – og at forebyggelse af demens tilsvarende ikke opfattes som en realistisk mulighed. I det hele taget ligger der en vigtig rolle for gerontologien (og politikerne og medierne) i at få udbredt den vigtige pointe, at alderen ikke er nogen god forklaring på ret meget – og at 'de ældre' ikke blot er en falsk varebetegnelse, men også en ødelæggende kliche.

Referencer

Christiansen, M.L.S. et al. (2020). Personer med øget risiko for et alvorligt sygdomsforløb med COVID-19. *Rationel Farmakoterapi*, 7. Sundhedsstyrelsen, [online]. Tilgængelig på: www.sst.dk/-/media/Udgivelser/2020/M%C3%A5nedssbladet-Rationel-Farmakoterapi/7/Rationel-Farmakoterapi-7-2020.ashx?la=da&hash=FB8B6E9CABBE00127E4D52B86939DE50FD593105 [Tilgået 18.2-2021].

Jørgensen, K. (2021). Andelen af nye demenstilfælde falder. *Nationalt Videnscenter for Demens*, [online]. Tilgængelig på: <https://videnscenterfordemens.dk/da/pdf/node/808> [Tilgået 18.2-2021].

Kirk, H. (1995). *Da alderen blev en diagnose. Konstruktionen af kategorien alderdom i 1800-tallets lægelitteratur*. Disputats. København: Munksgaard.

Kühlmann, L. & Kirk, H. (2012). *Afskaf alderdommen – bliv i de voksnes rækker*. København: Gyldendal.

Livingston, G. et al. (2020). Dementia prevention, intervention, and care: 2020 report of the Lancet Commission. *The Lancet*, [online], s. 413-446. Tilgængelig på: [www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30367-6/fulltext](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30367-6/fulltext) [Tilgået 18.2-2021].

Pihl, M. (1994). Kamp for og om de ældre. *Berlingske*, 20.11.1994, 2. sektion, s. 2.